

מבט על, גיליון 967, 23 באוגוסט 2017

האיום האיראני בסוריה – הכצעקתה?

אודי דקל וקרמית ולנסי

שאלת עתידה של סוריה, ובפרט סוגיית ההשפעה והנוכחות האיראנית בה, תעמודנה במרכז פגישתו של ראש הממשלה נתניהו עם הנשיא פוטין. על השולחן מנעד תרחישים אפשריים שאליהם ישראל מתכוננת, אל מול מכלול שיקולים אסטרטגיים שישפיעו על מדיניותה של איראן. האיום האיראני מסוריה אינו מהווה אתגר ביטחוני בלתי נסבל לישראל בעת הנוכחית וכנראה גם בעתיד, בפרט אם ישראל תנצל בצורה נבונה את שורת הכלים העומדים לרשותה לצמצום הדומיננטיות ולריסון האיום האיראני בזירה הסורית.

עם פרוץ מלחמת האזרחים בסוריה התייצבה איראן לצדו של הנשיא בשאר אל-אסד. ככל שחלף הזמן והאיומים ליציבותו של משטר אסד גברו, הועמקה המעורבות האיראנית במלחמה. לשדה המערכה הוזרמו מיליציות שיעיות המורכבות מזרים (עיראקים, אפגנים ועוד) וכן חיזבאללה - כולם בהכוונה מטהראן - לצד יחידות של משמרות המהפכה והצבא האיראניים. שלוחיה של איראן היו לעיקר הכוח הלוחם היבשתי בקואליציה הפרו-אסדית, שהתגבשה בהובלת רוסיה בסתיו 2015.

כיום, מספר הלוחמים במיליציות השיעיות נאמד בכ- 20 אלף. מספר הלוחמים האיראנים בסוריה מוערך בפחות מאלף, אך ההשפעה האיראנית, המדינית והצבאית, רחבה ומקיפה. האינטרסים של איראן בסוריה מתמקדים בשימור וייצוב משטר אסד, שהוא בעל ברית אסטרטגי של טהראן, ובביצור נתיב הגישה והאספקה לחזבאללה בלבנון. איראן שואפת לקבע את המרחב הסורי כלב "הסהר השיעי", הנתון להשפעתה ומתפרש מטהראן, דרך בגדד ודמשק עד ביירות וחוף הים התיכון. בד בבד, איראן חותרת למנף את הישגיה והשפעתה בסוריה להקרנת עוצמה מול ישראל ולהרחבת 'שטח הפנים' לחיכוך עם ישראל ולהגברת האיום כלפיה.

ישראל צופה בדאגה בהתבססות האיראנית בסוריה. על בסיס מעורבותה הצבאית של איראן לצד רוסיה, היא תפסה מקום מרכזי בניסיונות לקדם תהליכי ההסדרה בסוריה והתקבלה בזירה הבינלאומית כגורם לגיטימי בין הכוחות המשפיעים על עתידה של סוריה. ישראל מעריכה כי הסדרים להפסקת האש ולכינון אזורי הרגעה, בעיקר בדרום סוריה, יעניקו לאיראן ולשלוחיה אחיזה בשטח, סמוך לגבולה ברמת הגולן.

בירושלים לא מסתפקים בהבטחתה של רוסיה להרחיק את הכוחות השיעים שתחת הפיקוד האיראני מרמת הגולן, וישראל הודיעה כי לא תסבול כל נוכחות צבאית של איראן ושלוחיה בסוריה. ראש הממשלה בנימין נתניהו יוצא לפגישה דחופה עם הנשיא פוטין בסוצ'י (23 באוגוסט) כדי להביע את התנגדותה של ישראל להשלכותיו של הסכם הפסקת האש. כצעד מקדים שוגרה

משלחת של בכירים במערכת הביטחון הישראלית לפגישות בארצות הברית עם ראשי המועצה לביטחון לאומי, על מנת לשכנעם לתמוך בעמדה הישראלית, השוללת כל נוכחות איראנית בסוריה. המסר הישראלי הוא כי אם יתאמתו החששות בדבר נוכחות איראנית על גבול ישראל, היא עשויה לשנות את מדיניות 'השיבה על הגדר', שאותה נקטה מאז 2011, ולהתערב באופן פעיל בנעשה בדרום סוריה.

החתירה האיראנית להשפעה אזורית גוברת מטרידה את ישראל בכמה היבטים, והעיקרי שבהם הוא האיום האיראני בזירה הצפונית. במעגל הראשון בדרום סוריה עשויה איראן לפרוס את שלוחיה, בראש ובראשונה חזבאללה ולצדו מיליציות שיעיות, בחסות שיתוף הפעולה עם הצבא הסורי הנאמן לנשיא אסד, במרחק המאפשר גישה מהירה למרחב הגבול ברמת הגולן. כך תיווצר חזית נוספת של עימות פוטנציאלי בין חיזבאללה לישראל, במקביל לחזית הלבנונית - התפתחות שישראל רוצה להימנע ממנה. במעגל השני, ישראל פועלת באופן מתמשך כדי לעצור את התעצמות חזבאללה בסוריה ובלבנון, לאחר שהארגון צויד על ידי איראן באלפי טילים ורקטות וכן בכלי טיס בלתי-מאוישים, היכולים לפגוע בעורף האסטרטגי והאזרחי של מדינת ישראל. הנוכחות האיראנית בסוריה מאפשרת גישה ישירה ונוחה בסיוע לחזבאללה, וכך להעצים את האיום הישיר כלפי ישראל. בנוסף, עולה החשש שעם התייצבות המצב בסוריה, יוגבל חופש הפעולה הישראלי נגד משלוחי נשק לחזבאללה דרך התווך הסורי.

המעגל השלישי והרחב ביותר הוא ביסוס הדומיננטיות האיראנית בסוריה כולה, העשויה להתמשך דרך מספר רמות התערבות: (1) הפיכת סוריה למרכז לוגיסטי איראני, המתוחזק באמצעות מסדרון גישה ואספקה ביבשה ובאוויר דרך עיראק וכולל תשתיות לייצור נשק, תמיכה לוגיסטית וחימוש שלוחי איראן באזור; (2) הקמת "חזבאללה סוריה", בדומה למודל חזבאללה בלבנון והמיליציות השיעיות העממיות בעיראק. זאת, באמצעות שילוב של יחידות עלויות מקומיות עם מיליציות מתנדבים שיעיות זרות (עיראקיים ואפגניים). משימותיו של כוח זה תכלולנה הגנה על המשטר ועל נכסים איראניים בסוריה, לצד יצירת איום כלפי ישראל. אפשרות הנידונה באחרונה היא הקמת יחידת מתנדבים לשחרור רמת הגולן, שתבצע פעילות גרילה צבאית בגבולות, ובכללן ערעור יציבותה של ירדן ופתיחת חזית סורית בתרחיש של מלחמה בין ישראל לחזבאללה בלבנון; (3) הפיכתה של סוריה למעין מדינת חסות איראנית. בתהליך איטי והדרגתי איראן קונה לעצמה השפעה מקיפה על המרחב הסורי ותהדק את חיבורו ל"סהר שיעי", באמצעות נכסים ומנופים פוליטיים, כלכליים, צבאיים וחברתיים-דמוגרפיים. מצב זה ירחיב את מרחב החיכוך מול ישראל, ויאפשר הפעלת קשת איומים, שתשלב יכולות מתרחשים 1 ו- 2.

בניסיון להעריך את סיכויי התמששותם של התרחישים המתוארים, יש להתחשב בשורת שיקולים ואילוצים, שתשפיע על היקף ואופן מעורבותה של איראן בסוריה. ראשית, קיימת חשיבות גדולה ליחסים עם רוסיה ולתחרות עמה על השליטה במרחב הסורי. איראן תשתדל לא להתעמת עם רוסיה, כי הנזק הפוטנציאלי עבורה מעימות כזה רחב יותר מהנזק הישיר שיהיה כרוך בצמצום השפעתה בסוריה; שנית, איראן חוששת מפני עימות ישיר עם ארצות הברית; שלישית, יש לקחת בחשבון את הרצון האיראני להימנע מעימות עם ישראל בעיתוי הנוכחי, שאינו משרת אינטרסים אחרים שלה - כמו הגנה על תשתיות הגרעין; רביעית, ההתנגדות הצפויה מצד מדינות האזור (טורקיה, ערב הסעודית, ירדן ואף עיראק, שהשפעת איראן בה נתונה לערעור) לדומיננטיות איראנית בסוריה והסיכון במאבק מולן; חמישית, עוצמת ההתנגדות הפנימית בסוריה, מצד

האוכלוסייה הסונית וארגוני המורדים, לנוכחות איראנית ולהשפעתה הגוברת בשטח המדינה; לבסוף, בראייה איראנית פנימית - ב"תיק סוריה" גלומה נפיצות רבה. המשאבים שניתן להשקיעם בפרויקט שיקום סוריה מוגבלים. יתר על כן, באיראן נשמעת ביקורת על המעורבות בסוריה והיא צפויה להתגבר אם תהיינה אבדות נוספות בנפש ותוטלנה סנקציות בינלאומיות בגינה. לפיכך, קשה להניח כי לאיראן יש תכנית מגובשת להשתלט על סוריה ולהפכה ל"מדינת חסות" במלוא מובן המילה ונראה כי במישורים המעשי והמידי כאחד, לאיראן אינטרס לא להבליט את נוכחות כוחותיה ויכולותיה הצבאיות בסוריה, אלא להטמיען בצבא הסורי ובתשתיות הביטחוניות הקיימות במדינה.

התרחישים והאילוצים השונים מגלמים גם הזדמנויות עבור ישראל, הניתנות לניצול באמצעות גיבוש מענה משולב של רכיבי עוצמה רכה וקשה, פעילות עצמאית ושיתופי פעולה עם שחקנים מעצמתיים, אזוריים ופנים-סוריים:

א. ברמה הצבאית, גוברת היכולת המעשית לפגוע בנכסים איראניים בסוריה. בהקשר רחב יותר, יכולת זו תאפשר לישראל להמשיך ולהקרין הרתעה וכוח היזק במרחב הסורי והלבנוני. זאת, כאמצעי להפעלת לחץ על איראן ומשטר אסד לעכב את פעולותיהם בדרום סוריה, ולעודד את רוסיה להיעתר לדרישות ישראל להגביל את הנוכחות וההשפעה האיראנית באזור זה. במסגרת זו, על ישראל לשקול את פריצת רף הציפיות ממנה של השחקנים במרחב, למשל בתגובה לא מידתית מצדה ל"זליגות ירי" לשטחה, כגון תקיפת נכסים איראניים בעומק סוריה.

ב. התמקדות בדרום סוריה, במאמץ ליצור השפעה במרחב זה, כאזור חיץ בינה לבין הכוחות הפרו-אסדים והשלוחים האיראניים. זאת, באמצעות חיזוק הקשר עם גורמי כוח מקומיים והענקת סיוע להתארגנותם, לצד הגברת הסיוע ההומניטארי והאזרחי במרחב (תשתיות, רפואה, חקלאות ועוד) כצעדים מניעתיים לחדירה האיראנית.

ג. מול רוסיה, יש להציב ארבע דרישות עיקריות: השתלבות ישראלית (לפחות מאחורי הקלעים) בדיונים על אודות עתידה של סוריה; פיקוח ובקרה של רוסיה למניעת נוכחות איראן ושלוחיה בדרום סוריה לפחות במרחק 40 ק"מ מהגבול; מניעת שימוש איראן בנכסים אסטרטגיים רוסיים (למשל נמלי ים ושדה תעופה); ומניעה של זליגת נשק רוסי לחזבאללה ולמיליציות השיעיות.

ד. אשר לארצות הברית, למרות שממשל טראמפ מציב בעדיפות עליונה את הכרעת 'המדינה האסלאמית', הוא מעוניין להגיע להסדרה בסוריה בשיתוף פעולה עם רוסיה ותוך התחשבות באינטרסים של ישראל. לפיכך, נדרש לגבש אסטרטגיה משותפת עם הממשל בווינגטון בנושא הסורי והאיראני, תוך הדגשה שרעיונות סלפיים-ג'האדיים לא יתפוגגו אחרי הבסת 'המדינה האסלאמית' וכי ההתנדבות לשורות הסלפיה-ג'האדיה צפויה להימשך לנוכח דומיננטיות איראנית במרחב העיראקי-סורי-לבנוני. חיוני לשכנע את הממשל בצורך ליצור חיץ בסהר השיעי, ובכלל זאת להמשיך ולתמוך בממשלת עבאדי בעיראק, באופן שיפחית את השפעת איראן ויציב אתגרים בגישה לסוריה. במקביל, יש לרתום את ארצות הברית להשתתפות במנגנון הפיקוח על הסכמי הפסקת האש בסוריה ואכיפתם, בשיקום המרחב האזרחי בדרום סוריה וביצירת כוחות מקומיים המתנגדים להשפעה האיראנית. את כל המהלכים הללו אפשר לקדם בשיתוף פעולה עם ירדן.

ה. ברמה הבינלאומית, יהיה קל יותר להשחיר את תדמיתה של איראן כגורם חתרני ומערער, דרך המחשת הנזקים שהיא גורמת ליציבות סוריה וחיתירתה להרחבת החיכוך מול ישראל והמדינות

השכנות לסוריה. פעולה נגד החתרנות האיראנית מהווה פלטפורמה לכינון שיתוף פעולה בין ישראל לשחקנים נוספים באזור, החולקים עמה אינטרסים זהים ובמרכזם התנגדות להשפעה איראנית בלבנט.

ו. מול שחקנים פנים-סוריים, חשובה ההשקעה הישראלית בחיזוק התמיכה ובהידוק הקשרים עם גורמי כוח סונים, דרוזים וכורדים, במטרה לאתגר את הנוכחות האיראנית על כל היבטיה - הפוליטיים, הכלכליים והצבאיים. בד בבד, בשיתוף פעולה עם ארצות הברית, יש לחזק את הקשרים עם הכורדים בצפון סוריה ולגייסם למאבק בהשפעה איראנית בצפון מזרח סוריה, גם כדי להגביל את יצירת המסדרון השיעי מעיראק.

לבסוף, על ישראל להציג עמדה ברורה בשאלת עתידה של סוריה. עמדה כזו צריכה לכלול תמיכה במהלך הרוסי לפתרון המבוסס על מבנה פדרטיבי בהתאם ליחסי הכוחות הפנימיים בסוריה. כך ניתן יהיה לבלום את חתירתה של איראן לדומיננטיות בסוריה ולמנוע את התבססותו בדמשק על שלטון מרכזי המוכוון מטהראן. על העמדה הישראלית לכלול גם דרישה ליציאת הכוחות הזרים מסוריה, תוך התמקדות בחזבאללה ובמיליציות השיעיות, בשל היותם גורם לאי-יציבות ולמאבקים מתמשכים בתוך סוריה. בנוסף, על ישראל להביע התנגדות להמשך שלטון אסד, בעיקר משיקולים הומאניים ומוסריים. כך או אחרת, בעת הנוכחית האיום האיראני בסוריה אינו מהווה אתגר ביטחוני בלתי נסבל לישראל, בפרט לנוכח שורת האמצעים שברשותה, שעל בסיסם תוכל לפעול לצמצום ההשפעה האיראנית בזירה הסורית והאיומים הגלומים בה.